

Ivo Stropnik

KC IN Domoznanski odderek Knjižnice Velenje

140 LET ORGANIZIRANEGA KNJIŽNIČARSTVA NA ŠALEŠKEM

Kronološki pregled v pomembnejših letnicah

Listonoša iz Štajarskega

"O veliko gospej, t.j. 15. velikega serpana l.l. smo našo bukvarnico otvorili. Nabralo se je do sadaj 80 raznih delov, ki 174 zvezkov obsežejo. Razdajalo se je v čitanje 145 zvezkov. Naj bolj se sega po drobtinah, življenji svetnikov in novicah. Naj gorljivejši bravci so se skazali Martin Melanšek, Jakop Kešpank, kmetovalca, in Mica Lah v službi pri gosp. fajmoštru. Nadjam se, da nam zima dokaj čitavcov bo priklonila, temveč ker nobenega plačila, tud nobene priloge za knige ne terjamo od bravcov."

P. Musi, knjižnik

(Šolski prijatelj, 1854, str. 16)

1777 V Šoštanju po *Splošni šolski naredbi* (1774) ustanovljena prva (zasilna) trivialna šola, prva v Dolini, ki l. 1799 postane redna. Razvoj šolstva na Šaleškem oz. ustanavljanje šol na začetku 19. st. pomeni *prvo organizirano in sistematično navajanje na knjigo* (četudi nemški abecednik, nemška čitanka); je hkrati tesno povezano z opomenjanjem materinščine in ustanavljanjem prvih šolskih in farnih bukvarnic ter s slovenizacijsko vlogo nekoliko kasnejšega čitalništva.

Prvi zaznamek o "organiziranem knjižničarstvu" na šaleškem ozemlju je iz leta 1854 ob ustanovitvi *Musijeve bukvarnice* v Šoštanju. Dejanje pomeni za tisti čas sorazmerno osamljeno bukvarniško obliko življenja s slovensko knjigo v šaleškem pro-

storu, a vendarle upoštevanja vredno v celem desetletju pred razmahom čitalništva na Slovenskem in tudi v teh krajih. Seveda ne moremo niti bukvarniški niti čitalniški tradiciji pripisati institucionalne kontinuitete organiziranega knjižničarstva, ki se na Slovenskem prične šele stoletje kasneje (leta 1961) z *zakonom o knjižničarstvu*. Obe prisotni obliki življenja s slovensko knjigo sta imeli posamične, individualne nosilce, širši družbeni interes se je pričel kazati veliko kasneje. Bukvarništvo in čitalništvo z organiziranim knjižničarstvom ne sovpadata popolnoma - niti vsebinsko niti terminološko -, vendar se je posameznikov, skupinski in družbeni tovrstni interes pričel v pojavnosti ter organizirani obliki kazati prav tam.*

Ob pričujočem *kronološkem pregledu številnih in ponavadi majhnih bukvarniških, čitalniških in drugih društvenih javnih knjižnic* v Šaleški dolini ne smemo prezreti tudi onih redkejših - velikih in zasebnih knjižnic. Med takimi je zagotovo bila *zasebna knjižnica na Velenjskem gradu*, najverjetneje že *srednjeveška*, vsekakor pa bogata za časa tukajšnjih baronov Adamovičev (Adamoviči, lastniki gradu Velenje od okrog l. 1838 do l. 1918) in grofov Coreninijev.

(*) "Na Slovenskem so bile prvi in večstoletni (od 12. st.) organizatorji knjižničarske dejavnosti verske ustanove (samostanske oz. cerkvene knjižnice) in zasebne pravne osebe (grajske, strokovne društvene in zasebne knjižnice). Šele od konca 18. st. in v 19. st. je javni državni interes začel načrtno organizirati licejske oz. deželne študijske knjižnice in šolske knjižnice (gimnazije, realke, osnovne šole), po 1919 pa univerzitetne in visokošolske knjižnice. Hkrati pa so od sredine 19. st. društvene pravne osebe ustanavljale prve knjižnice za splošne bralne in izobraževalne potrebe (društvene, farnе, čitalniške in delavske knjižnice), ki so jih pozneje v večjih središčih prevzele lokalne oblasti (ljudske knjižnice). Pravi razvoj knjižničarstva kot organizirane strokovne javne službe se je začel sredi 20. st. z državnimi predpisi o slovenski narodni knjižnici, o pokrajinskih študijskih knjižnicah, ljudskih knjižnicah (vsi 1945), o knjižnicah v okviru javnih služb (1957) in z zakonom o knjižnicah (1961, 1965). V skladu z bibliotekarskimi strokovnimi načeli so se razvijale splošne in specialne znanstvene knjižnice ter ljudske knjižnice, v skromnejšem obsegu strokovne knjižnice. - Z dokumentom o razvojni konceptiji slovenskega knjižničarstva (1971) se je začelo njegovo posodabljanje po mednarodnih smernicah in standardih (1970, 1974); to je pravno uveljavil zakon o knjižnicah iz 1982. Knjižničarska dejavnost je namenjena javnosti in se opravlja za določeno območje oz. strokovno področje." (B. Berčič, v: Enciklopedija slovenije, 5. zv., Lj. 1991, 159)

Peter Musi (1799-1875)

slovenije, 5. zv., Lj. 1991, 159)

1854 V Šoštanju 15. avgusta Peter Musi ustanovil bukvarnico - prvo javno predčitalniško knjižnico na Šaleškem. V virih je izpričana "*farna bukvarnica*" pri župnijski cerkvi sv. Mihaela; če ne gre za isto, je po virih poleg te tisti čas v Šoštanju delovala tudi "*šolska bukvarna*" v občinski šolski stavbi na trgu; obe povezani s Petrom Musijem.

1861 Pričetek čitalništva na Slovenskem. *Čitalnice* so bile kulturnopolitične in družabne ustanove, katerih namen je bil širiti javno rabo slovenščine med neagrarne plasti takratne družbe. V ožji osmislitvi so čitalničarji skrbeli za nabavo slovenskega časopisja in knjig, sicer pa prirejali t. i. *béside* - z igrami, recitacijami, s koncerti, petjem in plesi. Prebirali so domoljubne pesmi ter odlomke slovenskih povesti in pri tem so se v čitalnicah nabirale knjige. Tako so takrat imeli precej manjših zbirk knjig; sorazmerno kmalu in v virih pogosto omenjeno npr. za manjšo *čitalnico v Šentilju* (Št. Ilj) in pri *Bralnem društvu v Škalah*. - Izpričano so šaleško čitalniško dobo gmotneje podpirali Vošnjaki, Harancourt, Fran Korun - Koželjski in drugi.

1868 V virih omenjeni *farna bukvarnica v Belih Vodah* in *šolska bukvarna v Škalah*.

1869 V virih omenjena *farna bukvarnica v Št. Janžu* (danes Vinska Gora). - Z zakonom omogočena raba slovenščine za učni jezik v šolah.

1871 V Velenju ustanovljeno *Katoliško politično društvo*, ki se je na kulturnem področju sprva ukvarjalo predvsem z gledališko dejavnostjo, od l. 1893 pa je delovalo tudi s čitalniško knjižnico. - V virih omenjena *šolska bukvarna pri Št. Mihelu pri Šoštanju*.

1872 V virih potrjena *farna bukvarnica pri Št. Mihelu v Šoštanju*.

1882 V Šoštanju 3. septembra slovenski narodnjaki ustanovili *Čitalnico Šaleške doline* (im. tudi *Šaleška čitalnica (I)*) - prvo šaleško čitalnico, s sedežem v družmirski krčmi pri županu Mihi Tajniku oz. pri Stropniku-Basistu. Ob ustanovitvi je čital-

nico gmotno podprl zlasti Miha Vošnjak. - V virih omenjeni *šolski bukvarni* v Št. Ilju in Št. Janžu (danes Vinska Gora).

1883 V virih omenjena *šolska bukvarna* v Zgornji Ponikvi.

1884 V virih (med naročniki izdaj *Mohorjeve družbe*) potrjena *Šaleška čitalnica*.

1886 V virih omenjena *šolska bukvarna* v Šmartnem pri Velenju.

1887 V virih omenjena *šolska bukvarna* v Šoštanju.

1888 V virih omenjena *šolska bukvarna* v Topolšici.

1893 V Velenju pri *Katoliškem političnem društvu* ustanovljena *prva velenjska čitalniška knjižnica*; društvo gojilo predvsem gledališko in bralno kulturo, ust. sicer že l. 1871 in l. 1893 preimenovano v *Kmetiško (Kmetsko) bralno društvo za Gornjo Šaleško dolino* ter l. 1910 v *Slovensko katoliško izobraževalno društvo* (SKID) s sedežem v Šmartnem pri Velenju. - Prvotno *Bralno društvo za Šaleško dolino* (v prvi pol. 90-ih) je imelo sedež na domu (v gostilni) pobudnika društva, glasbenika Frana Koruna - Koželjskega, tukajšnja čitalniška dejavnost do l. 1905 pa je bila najverjetneje vmesna razvojna stopnja velenjskega čitalništva oz. predhodnica prenovljenega *SKID-a*, spet močno ogretega za širjenje bralne kulture, še zlasti po letu 1909/1910, ko prične obratovati v njihovem novozgrajenem Društvenem domu tudi društvena knjižnica. - V letih **1919-1923** je delo *Katoliškega prosvetnega društva Šmartno pri Velenju* nekoliko zamrlo (novo ime je dobilo društvo šele po letu 1925). - Društvena knjižnica je v najboljših časih (npr. l. 1932) premogla okrog 1000 knjižnih enot. Društvo je delovalo do prve vojne in ob ponovni oživitvi vse do leta 1940.

1894 V virih omenjena *šolska bukvarna* v Plešivcu.

1895 V virih omenjena *šolska bukvarna* v Zavodnju.

1898 V Šoštanju ustanovili podružnico *Savinjskega Sokola*, ki postane eno izmed središč vsestranskega kulturnega življenja v Dolini. - V virih omenjena *farna bukvarnica pri Sv. Martinu* v Velenju.

1900 V virih (med naročniki izdaj *Mohorjeve družbe*) potrjeno "*Kmetsko bralno društvo*" v Šmartnem pri Velenju.

1904-1906 V Šoštanju pričetek delovanja prenovljene oz. novoustanovljene *Šaleške čitalnice (II)* (najverjetneje formalna naslednica** *Basistove čitalnice - Šaleške čitalnice (I)*), sedaj s sedežem v prostorih *hotela Austrija* (kasneje preim. v *Hotel Jugoslavija*, danes *Kajuhov dom*).

1914-1918 *Šaleška čitalnica (II)* v Šoštanju delovala s prekinitvijo med I. sv. vojno do leta 1924.

1919 V Šoštanju ponovna oživitev *Sokolov*. V okviru *šoštanjskega Sokola* deloval *Sokolski odsek v Škalah pri Velenju*, ki pomeni jedro kasnejšega *Sokola Velenje*. Duša velenjskega Sokola je bil Anton Kurnik. Gojili predvsem gledališko dejavnost, vendar imeli tudi manjšo društveno knjižnico.

1920 V Šmartnem ob Paki ustanovili odsek šoštanjskega Sokola.

1921 V Velenje prišel poučevat učitelj *Mihael Plaš*, stanovski tovariš *Frana Mlinška*, in si (vse tja do 50-ih let) ustvarjal eno bogatejših *zasebnih knjižnic* v Velenju. Tudi ob njem v Fr. Mlinšku rasle pobude za ustanovitev "*javne knjižnice*".

1924 V Šoštanju preneha delovati *Šaleška čitalnica (II)*.

1929 V Šoštanju zgrajen *Slomškov dom - Dom Katoliško prosvetnega društva*. Tu nekaj časa delovala tudi manjša društvena knjižnica. - Z manjšim knjižničnim fondom deluje v Šoštanju *Delavsko prosvetno društvo Svoboda Šoštanj (DPD Svoboda)*, im. tudi "*konsumno društvo*" (njihov društveni dom je bil na šoštanjskem trgu; pred leti tam železnina, nasproti vhoda današnje Merxove blagovnice). - Tretji dom v Šoštanju, ki je v tem času z manjšo društveno knjižnico prispeval k bralni kulturi na Šaleškem, je bil *sokolovski* (v zgradbi kasnejšega TVD Partizan).

1935 Julija so bila združenja *Svobod* opuščena, nadomestile so jih društvene organizacije *Vzajemnosti* (ustanovljene v letu 1936, zvečine so jih ustanavljali in usmerjali komunisti), njihovo delovanje pa je - izpričano za Šoštanj in Pesje - vključevalo tudi knjižnico ("*na študijskih sestankih so proučevali marksistično in partijsko literaturo*", lit. D. K.).

**Novoustanovljena *Šaleška čitalnica (II)* seveda ni dobesedna naslednica *Basistove čitalnice* v smislu prenesenega čitalniškega fonda, marveč gre, z enako poimenovanostjo čitalnice, zgolj za časovno nasledstvo.

1920-1940 V Šoštanju poleg *Sokolov* kulturno dejavno "Delavsko-prosvetno društvo Svoboda", oz. po njegovi ukinitvi društvena "Vzajemnost" ter "Katoliško prosvetno društvo", ki je imelo sedež v Družmirju (pri cerkvi sv. Mihaela).

1934 Ustanovljena *Vaška čitalnica* v Št. Ilju pri Velenju. Manjša knjižnica deluje tudi pri velenjskem *Prosvetnem društvu*. - Na (takratni edini) osnovni šoli v Velenju *Fran Mlinšek* (1890-1973) ustanovil prvo (počitalniško) "javno knjižnico" (= žig Mlinškove knjižnice) v Velenju oz. "šolsko narodno knjižnico" (VŠK 1934/35). Začetni fond (v š. l. 1934/35): 455 knjig (na velenjski šoli bilo tedaj okrog 400 učencev, Velenje pa je štelo okrog 750 prebivalcev); prve knjige sta z ženo zbrala po velenjskih hišah in z osebnim nakupom v ljubljanskem antikvariatu. - V š.l. 1938/39 je Mlinšek tedanji knjižni fond razdelil na "učiteljsko knjižnico" (270 knjig), "šolarsko knjižnico" (201 knjiga) in na "javno knjižnico" (370 knjig). Mlinškova Javna knjižnica Velenje je bila odprta ob nedeljah od 8. do 13. ure, izposojevalni rok 14 dni. - Da je obvaroval knjižnični fond (2382 knjig) pred vsesplošnim nemškim uničevanjem slovenskih knjig, je l. 1941 vse knjige poskril po hišah zanesljivih velenjskih družin in po vojni z ohranjenim fondom (l. 1945) ponovno odprl knjižnico v prostorih šolske věže, kjer je smela delovati do l. 1960. Mlinšek je knjižnico uspel predstaviti v družinsko hišo Hudovernikovih, vendar je tudi tu smel delovati samo dve leti. Nemočen je svojo javno knjižnico l. 1962 opustil in celotni knjižni fond (2.900 knjig) podaril novoustanovljeni velenjski knjižnici v prostorih Delavske univerze.

1941-1944 Med NOB so se Nemci skušali znesti nad slovenskimi knjigami po vseh knjižnicah, ki so delovale v Dolini. Zavednim Slovencem jih je vendarle uspelo veliko ohraniti. Tako mdr. ostaja izpričano, da je škalski komunist Oto Mader "odnesel knjige iz knjižnice že razpuščene *Vzajemnosti* v Pesju in jih zakopal na gnoj, kjer so ostale zakopane ves čas vojne". (lit. D. K.)

1950 V okraju Šoštanj (takrat v okraju Šoštanj zajeto področje današnjih občin Velenje in Mozirje) evidentiranih 36 knjižnic, in sicer 28 javnih ljudskih knjižnic (skupaj 8.420 knjig) in 8 sindikalnih knjižnic (skupaj 3.680 knjig).

1953 Število knjižnic v okraju Šoštanj se zmanjšuje; manjše knjižnice se združujejo, v njihov knjižnični fond preide večina

čitalniških zbirk. - Takrat evidentiranih 19 knjižnic (skupni fond 7.270 knjig, 1017 bralcev).

1954 Stanje v šaleških knjižnicah (od l. 1955 do razpusta okrajev je bila šoštanjska občina v celjskem okraju). - *Knjižnica v Šoštanju*: 2.377 zvezkov, 1.396 izposojenih, 98 bralcev, vodja knjižnice uslužbenec z n. srš. izobrazbo. - *Knjižnica v Ravnah*: 208 zvezkov, 63 izposojenih, 23 bralcev, vodja knjižnice učiteljica. - *Knjižnica v Belih Vodah*: 203 zvezki, 129 izposojenih, 45 bralcev, vodja knjižnice kmetica. - *Knjižnica v Lokovici*: 180 zvezkov, 140 izposojenih, 30 bralcev, vodja knjižnice gospodinja. - *Knjižnica v Šentilju pri Velenju*: 162 zvezkov, 160 izposojenih, 36 bralcev, vodja knjižnice kmet. - *Knjižnica v Plešivcu*: 150 zvezkov, 67 izposojenih, 50 bralcev, vodja knjižnice učiteljica. - *Knjižnica v Zavodnju*: 139 zvezkov, 52 izposojenih, 13 bralcev, vodja knjižnice učiteljica. - *Knjižnica v Velenju*: 56 zvezkov, 5 izposojenih, 4 bralci, vodja knjižnice delavec. - Po letu 1954 so se manjše knjižnice še vedno ukinjale oz. združevale; ukinjena je bila šentiljska, v Šmartnem ob Paki pa je nastala nova.

1961 Sprejet prvi zakon o knjižničarstvu v Sloveniji.

1962 Iz fonda knjižnice velenjskega prosvetnega društva ustanovljena nova knjižnica v prostorih Delavske univerze, kjer zaposlili prvo poklicno knjižničarko (ga. Laznikova). Novi knjižnici je Fran Mlinšek daroval celotni (selekcioniirani) fond svoje ravno takrat opuščene "Javne knjižnice Velenje". - Središče občine postane Velenje (mesto od l. 1959).

1963 Novo obdobje - občina Velenje in v njej evidentiranih sedem ljudskih knjižnic (skupni fond 12.981 knjig).

1966/67 Velenjska in šoštanjska knjižnica se združita; šoštanjska postane podružnični oddelek velenjske. Velenjska knjižnica postane osrednja oz. matična knjižnica v občini.

1968 Težnja po združitvi vseh javnih knjižnic v Velenju in knjižnic po podjetjih ni bila realizirana.

1970 Skupni fond Knjižnice Velenje štel 12.000 knjig; po izločitvi dotrajanih in uničenih samo še 7.000 knjig. - Izglasovan samoprispevek za gradnjo šolskih in kulturnih objektov. Odločitev za gradnjo nove velenjske knjižnice.

1971 Po načrtih arh. Adija Miklavca zgrajena *Knjižnica Velenje* z dvema izposojevalnicama, pionirsko sobo, skladiščem in tremi pisarnami. Vselitev istega leta. Fond: 8.238 knjig. Obisk: 200 bralcev na dan. Sprva v eni izposojevalnici *Foitova zbirka afriške umetnosti*.

1972 V *Knjižnici Velenje* uvedene "Ure pravljic", ob petkih "Petkovi kulturni večeri".

1974 Fond *Knjižnice Velenje* šteje: 15.000 knjig. Razdelitev na dve izposojevalnici; v pritličju ostal *pionirski oddelek*, v nadstropju višje odprli *oddelek za odrasle bralce*. - Za *Knjižnico Velenje* je *OKS Velenje* odkupila zasebno *knjižnico (okrog 4.000 enot) prof. Dodiča* iz Novega mesta.

1976 (1. januarja) *Knjižnica Velenje* prične delovati v okviru *Kulturnega centra*. - *Podružnična knjižnica v Šoštanju* preseljena iz občinske zgradbe (krajevni urad na Trgu svobode) v Dom kulture.

1979 Fond *Knjižnice Velenje* šteje 27.579 knjig. Naročeni na 53 slovenskih ter 5 tujih časopisov in revij.

1988 *Podružnična knjižnica v Šoštanju* preseljena v prostore stare pošte.

1981 Mesto Velenje se preimenuje v Titovo Velenje (*Knjižnica Titovo Velenje*).

1992 Decembra šteje fond *Knjižnice Velenje*: 90.000 knjig. Število bralcev: 8.156. Ostalo: 72 različnih prireditev (ure pravljic, razstave, pogovori s pisatelji ipd.).

1994 *Knjižnica Velenje pri Kulturnem centru Ivana Napotnika Velenje* danes. Matična knjižnica za vse knjižnice v občini Velenje (tudi šolske). Združuje 5 oddelkov: *Oddelek v Šmartnem ob Paki* (fond: 5600 knjig) in *Oddelek v Šoštanju* (16800 knjig); v Velenju pa *Oddelek za odrasle* in *Pionirski oddelek* (skupaj 77500 knjig) ter *Domoznanski oddelek* (2.200 enot knjižnega domoznanskega gradiva). - Skupni fond *Knjižnice Velenje*: 102.100 knjig, od tega 97.200 enot aktivnega fonda.

Povprečje novih knjig na leto: 6.000 knjig oz. okrog 2500 novih naslovov. Število obiskov v prvi polovici l.l.: 280 bralcev na dan; sposojenih 670 knjig na dan. Število vseh vpisanih članov (tj. bralci s 5 izposojami na leto): 12.100 bralcev, od tega 9.600 aktivnih. - *Knjižnica Velenje* je bila v letu 1994 računalniško posodobljena.